

ANTONIO TABUCCHI

# Per a Isabel

Un mandala

Traducció de Teresa Muñoz Lloret

Edicions 62

Barcelona

Títol original: *Per Isabel. Un mandala*  
© Giangiacomo Feltrinelli Editore Milano, 2013

*Són rigorosament prohibides, sense l'autorització  
escrita dels titulars del copyright, sota les sancions  
establertes en la llei, la reproducció total o parcial d'aquesta  
obra per qualsevol procediment, incloent-hi la  
reprografia i el tractament informàtic, i la distribució  
d'exemplars mitjançant lloguer o préstec públic.*

Primera edició: novembre del 2014

© de la traducció: Teresa Muñoz Lloret, 2014  
© d'aquesta edició: Edicions 62, s. a.  
Pedro i Pons, 9-11, 11 planta. 08034 Barcelona.  
info@edicions62.cat  
www.edicions62.cat

Fotocomposició: Víctor Igual  
Aragó, 390, 08013 Barcelona  
Imprès a Limpergraf

DIPÒSIT LEGAL: B. 21.379-2014  
ISBN: 978-84-297-7332-3

*Aquest llibre, en la hipòtesi del mandala, estaria dedicat a una dona en el cercle de l'Evocació. Però en la hipòtesi terrestre és dedicat a la meua amiga Tecs, que de fet no es diu així, però és com n'hi dic jo. I amb ella, a en Sergio, vell amic.*



Qui sap, potser els morts tenen altres costums.

SÒFOCLES, *Antígona*



## JUSTIFICACIÓ EN FORMA DE NOTA

Obsessions privades, nostàlgies personals que el temps rosega però no transforma, com l'aigua d'un riu suavitza els còdols, fantasies incongruents i inadequacions a la realitat són els principals motors d'aquest llibre. Però no podria negar que per damunt d'això hagi influït el fet d'haver vist un monjo vestit de vermell que una nit d'estiu, amb pólvores de colors, em dibuixava, sobre la nua pedra, un mandala de la Consciència. I d'haver tingut ocasió, aquella mateixa nit, de llegir un breu text de Hölderlin que duia des de feia un mes a la maleta, sense haver trobat mai el moment de llegir-lo. Les paraules de Hölderlin que vaig subratllar aquella nit, abans que la lluna acomplís la seva última fase, són aquestes: «La manca d'esclat d'un temps mesuradament tràgic, l'objecte del qual, tanmateix, no té pròpiament cap interès per al cor, segueix de la manera més desmesurada el rapidor esperit del temps, i llavors aquest es manifesta ferest, no pas de manera que tingui cap mirament per als homes, com un esperit diürn, sinó sense plànyer-los, en tant que esperit de la feresa, que no ha estat mai escrita i que viu eternament, i del món dels morts».

Podrà semblar curiós que un escriptor, passats els cin-

quanta anys i després d'haver publicat tants llibres, encara senti la necessitat de justificar les aventures de la seva escriptura. Em sembla curiós fins i tot a mi. Probablement encara no he resolt el dilema de si es tracta d'un sentiment de culpa en relació amb el món o d'una més simple elaboració del dol fallida. Naturalment són acceptables altres eventuais hipòtesis. Vull subratllar que aquella nit d'estiu vaig volar a Nàpols amb la imaginació, perquè en aquell cel llunyà hi havia lluna plena. I era una lluna vermella.

A. T.

I

PRIMER CERCLE  
MÓNICA. LISBOA. EVOCACIÓ



No havia estat mai al Tavares, en tota la meua vida. El Tavares és el restaurant més luxós de Lisboa, ple de miralls vuitcentistes i cadires de vellut, s'hi menja cuina internacional però també cuina portuguesa típica, tot i que elaborada subtilment, per exemple demanes carn de porc amb cloïsses, com fan a l'Alentejo, i te la cuinen com si fos un plat parisenc, o almenys això m'havien dit. Però jo no hi havia estat mai, només n'havia sentit a parlar. Vaig agafar un autobús fins a l'Intendente. La plaça era plena de putes i de macarres. Era última hora de la tarda, havia arribat abans d'hora. Vaig entrar en un antic cafè que coneixia, un cafè amb billars de xapó, i em vaig posar a mirar com jugaven. Hi havia un vellet sense cama que jugava recolzat en una crossa, tenia els ulls clars i els cabells arrissats i blancs, feia xapós amb molta facilitat, va tombar tots els palets i després es va asseure en una cadira i es va donar un copet al ventre com si hagués de fer la digestió.

Amic, vols jugar?, em va preguntar. No, vaig respondre, amb tu segurament perdria, si vols ens podem jugar un gotet de porto, necessito un aperitiu, però si ho prefereixes et convido encantat. Em va mirar i va somriure. Tens un accent estrany, va afegir, ets estranger? Una

mica, vaig respondre. D'on vén's?, va preguntar. Dels voltants de Sírius, vaig dir. No conec aquesta ciutat, va replicar, a quin país pertany? Al Ca Major, vaig dir. Bah, va fer ell, amb tots aquests països nous que hi ha ara al món. Es va gratar l'esquena amb el tac del billar. I com et dius?, va preguntar. Em dic Waclaw, vaig respondre, però només és el nom de bateig, per als amics sóc en Tadeus. Va relaxar l'aire de malfiança i va fer un ampli somriure. Així que estàs batejat, va dir, per tant ets cristià, doncs seré jo qui et convidi a beure, què vols prendre? Vaig dir que em prendria un porto blanc i va cridar el cambrer. Ja veig el que necessites, va continuar l'homenet, necessites una dona, una bonica dona africana de divuit anys, et sortirà barata, és gairebé verge, ahir mateix va arribar de Cap Verd. No gràcies, vaig dir, me n'he d'anar de seguida, miraré d'agafar un taxi, aquesta nit tinc una cita important, no tinc temps per a dones en aquest moment. Em va mirar perplex. Hum, va fer, però així què busques en aquest barri? Vaig encendre un cigarret i em vaig quedar en silenci. També estic buscant una dona, vaig dir més tard, i vaig preguntant per ella, m'he aturat aquí per casualitat, per fer temps, perquè tinc una cita amb una senyora que em pot informar i vull saber què m'explica, bé, és hora que me n'hi vagi, hi ha un taxi lliure a la parada, m'he d'afanyar.

Espera't un moment, va dir, per què busques aquesta dona, la trobes a faltar? Probablement, vaig respondre, diguem que n'he perdut la pista i que he vingut a posta des del Ca Major a buscar-la, voldria saber-ne alguna cosa més, i és per això que tinc una cita. I on la tens, aquesta cita?, em va preguntar. Al restaurant més elegant de Lisboa, vaig respondre, és un lloc de miralls i cristalls, no hi he estat mai, em penso que sortirà un pèl car, però de fet

no pago jo, què vols fer-hi amic, sóc aquí de permís i duc pocs diners al damunt, és normal acceptar les invitacions. És un lloc feixista?, va preguntar el vellet. No t'ho sabria dir, vaig respondre, francament no hi havia pensat mai en aquests termes.

Em vaig aixecar amb pressa, el vaig saludar i vaig sortir. El taxi encara estava aturat al seu lloc. Vaig pujar al cotxe i vaig dir: bona nit, al Tavares, sisplau.

Ens vam conèixer al col·legi de les Esclaves de l'Amor Diví de Lisboa. Teníem disset anys. La Isabel era un mite per a tota la classe, perquè venia del Liceu Francès. Sap, el Liceu Francès, en aquella època, era un lloc de resistència, hi feien classe tots els professors que no trobaven feina als centres estatals a causa de les seves idees antifeixistes, i anar al Liceu Francès volia dir conèixer el món, fer viatges d'estudis a París, estar connectat amb Europa. Nosaltres, en canvi, veníem d'un centre estatal, una merda, excusi'm el mot, s'hi estudiaven la constitució corporativa salazarista i els rius de Portugal i es dividia en fragments estúpids el poema nacional, *Els lusíades*, que és un bonic poema de mar, però s'estudiava com si fos una batalla africana. Perquè en aquell temps hi havia colònies. Però no se'n deien colònies, se'n deia ultramar. Un nom bonic, oi? I hi havia gent que amb l'ultramar s'havia enriquit, ha de saber que era normal entre les famílies de les noies que venien al col·legi, tots salazaristes aguerrits, grans feixistes, però els nostres pares no, vull dir els meus i els de la Isabel, potser és també per això que ens vam fer amigues, per la comuna identitat de les nostres famílies.

La seva era una antiga família de la noblesa portuguesa

que no tenia cap relació amb el salazarisme, era una família decadent que tenia propietats al nord, a Amarante, on fan el pa amb formes molt estranyes, però, com li he dit, era una família sense diners i sense poder, les propietats del nord les tenien totes llogades a arrendataris o masovers i no els rendien gens. Hi havíem passat algunes vacances d'estiu, la Isabel i jo, a la seva casa d'Amarante. No era una casa, era una torre medieval de pedra plena de relíquies i de calaixeres que donava al riu, i nosaltres érem felices. Eren bonics els estius, aleshores. La Isabel duia un barret de palla. L'oval de la cara se li endolcia amb aquell divertit barret que un dels seus familiars li havia dut d'un viatge a la Toscana. I a més, dibuixava. Estava convençuda que seria pintora i dibuixava finestres. Finestres amb els finestrons tancats, finestres amb els finestrons oberts, finestres amb cortines, finestres amb reixes, però sempre finestres com les del Douro o el Minho, amb aquells preciosos porticons de fusta i a vegades amb cortines de fil. Però no hi posava mai figures humanes, els personatges destrueixen el misteri, deia, veus, jo dibuixo aquella finestra que és tan misteriosa quan no hi ha ningú, però si hi dibuixés l'home que s'hi aboca el misteri s'acabaria en sec, és el veterinari d'Amarante, porta masclet i una xarxa al cap per no despentinar-se quan dorm, imagina't, s'acosta a la finestra i fa flexions, saps que ahir quan estava dibuixant la seva finestra s'hi va abocar i es va quedar del tot rígid a l'ampit, va fer veure que no em veia però em veia perfectament, tot i que dirigia els ulls al cel amb aire inspirat, evidentment estava molt orgullós d'entrar en el meu quadre, però l'he enganyat, no l'he fet sortir.

I després sortíem a passejar. El riu, de seguida que surts d'Amarante, fa unes caletes on l'aigua s'estanca i hi

creixen granotes. Ens passàvem matins sencers pescant granotes, però a Portugal no sabem pescar, les granotes, perquè no ens les mengem i nosaltres havíem ideat un sistema similar al que fan servir les criatures per capturar llangardaixos. Agafàvem un jonc tendre, hi fèiem un nus escorredor i acostàvem l'anell al cap de la granota, i quan es movia per saltar, xac, l'atrapàvem. En aquella època encara no hi havia bosses de plàstic i en dúiem una de xarxa d'aquelles que es fan servir per anar a comprar, així que les granotes treien el cap fora de la malla i era un espectacle veure'ns passar per Amarante, la Isabel amb el barret de palla de Florència i jo amb pantalons, transportant una bossa plena de granotes. La gent es pensava que érem xalades, i a nosaltres ens agradava, perquè en aquella edat aquestes coses agraden.

Al vespre matàvem les granotes però d'aquesta feina me n'encarregava jo, perquè la Isabel s'hi negava. A les granotes els has de tallar el cap amb un cop de ganivet sec, i durant uns minuts continuen bellugant-se decapitades, fins que l'energia vital s'atura. Mira, deia la Isabel, si un dia em mato em sembla que faré el mateix, clavaré algun cop de peu a l'aire, perquè una persona no es pot tallar el cap, però sempre es pot penjar, que és bastant similar, dones quatre cops de peu al buit i després bona nit i tapa't. Les granotes les cuinàvem a la provençal, que era com li agradaven a la Isabel, perquè havia estat a França amb el Liceu Francès, a Arles, i hi havia menjat granotes a la provençal, amb all i julivert, i deia que era el plat més bo del món. Però ens vam acabar atipant de menjar granotes a la provençal, aquelles cuixetes inquietants, tan blanques i delicades, gairebé insípides, mentre la família menjava cabrit rostit i *sopa seca*. I en aquella edat es té bona gana. És

fàcil mitificar els plats exòtics que has menjat a la Provença, però després et ve la gana. Així que vam començar a deixar les granotes lliures pel jardí, i el jardí se'n va omplir, n'hi havia pertot arreu, damunt l'herba, als matolls, a l'estany dels peixos vermells, entre les canyes de bambú.

Sort que els pares de la Isabel eren gent amb sentit de l'humor, no els preocupava gens aquella invasió, sempre estaven alegres, disponibles, comprensius. Més tard van morir en un accident de cotxe, però això és una altra història, o més ben dit, la mateixa història. Els divendres anàvem a Barcelos, on feien el mercat més bonic de tota la regió. Vostè no es pot imaginar com eren de bonics els mercats d'aquella època, a províncies. O potser sí, que s'ho pot imaginar. Agafàvem un autobús de bon matí que ens duia a Braga, i d'allà un altre fins a Barcelos. Hi arribàvem cap al migdia. El temps just de passejar una estona entre ceràmiques, sap, a Barcelos fan els galls de colors de ceràmica que són el símbol de Portugal i un munt d'altres objectes de fang, ninots, figuretes típiques, pessebres, bandes musicals, gats, gerres, plats, i després anàvem a dinar.

Sempre triàvem fondes populars, que estaven pleníssimes de clients i de venedors del mercat. Vellets i velletes que venien de tot el Minho, uns a buscar una gallina, altres a comprar una oca o una vaca, la gent més pintoresca eren els intermediaris, duïen uns grans mocadors al coll i bevi- en vi verd, eren fantàstics, a taula es comportaven com si fossin al mercat, cridaven, gesticulaven, suaven. Hi feia calor, a Barcelos, i a la fonda es barrejaven les olors dels plats i la pudor de les bèsties de la plaça, tot era nou i bonic per a la Isabel i per a mi, que ens passàvem l'any en una ciutat com Lisboa, i estàvem excitades, fascinades pels intermediaris, volíem comprar alguna cosa també nosaltres, i un

dia vam comprar un cabrit. Era una bestioleta tendra, blanca i negra, amb un morro clapejat i les cames fràgils, el vam dur a casa en autobús dins d'un cistell i durant uns dies li vam donar la llet amb biberó, perquè encara no estava deslletat. El vam instal·lar al jardí, li vam fer una cabana de branques i al matí quan anàvem a comprar a Amarante, ens l'endúiem lligat amb una corretja. Ni li explico com ens miraven al poble, la Isabel amb el barret de palla de Florència i jo amb pantalons, ja no dúiem la bossa amb les granotes però sí un cabrit lligat amb una corretja, i a més a més la Isabel volia comprar al forn el pa en forma d'òrgan masculí que fan a Amarante, però aquest pa només el compren les minyones per fer-ne canapès, en canvi nosaltres el compràvem expressament per fer-nos veure i en portàvem la bossa de xarxa plena, era un escàndol, tot-hom ens mirava, fins i tot el veterinari higienista havia deixat d'abocar-se a la finestra. En definitiva, era una delícia.

I més tard es van acabar els estius. Es van acabar perquè vam coincidir a la universitat. O més ben dit, perquè els pares de la Isabel havien mort. Van morir com ja he dit en un accident de cotxe. A la carretera de Póvoa de Varzim després de dinar, després que el pare de la Isabel hagués menjat i begut molt. No es va saber de qui havia estat la culpa, perquè va ser una topada frontal. Però em sembla que el pare de la Isabel havia begut massa, perquè li agradava beure, jo el coneixia. No van morir de seguida. Van estar tres dies en coma i després van morir al mateix temps, ell i la dona. És curiós, oi?, entrar en coma junts i morir alhora perquè ja no hi ha res a fer, el cor deixa de bategar i els metges desconnecten els tubs. I va ser així que va passar.

La Isabel i jo vam ser tres dies i tres nits a l'hospital de Porto, a cures intensives. Dormíem en una saleta lateral,

amb la complicitat d'una infermera, i de tant en tant entràvem a l'habitació dels pacients. Papa, papa, sóc jo, deia la Isabel, mama, em sents?, te'n recordes de les granotes que dúiem a la casa d'Amarante la meva amiga Mónica i jo, mira, en volem tornar a dur l'estiu que ve, au, mama, desperta't, surt d'aquest coma de merda, vull que em somriguis, que m'aconsellis com sempre sobre els vestits que m'he de posar, que em renyis parce que je ne suis pas parfaite com voldries, ho necessito, mama.

Però la seva mare no la va tornar a renyar i el seu pare tampoc. Van morir a la vegada, com ja he dit, justament a la mateixa hora, i nosaltres vam organitzar el funeral. La Isabel els va fer enterrar en un petit cementiri prop d'Amarante, en un poblet enmig del camp, a la mateixa capella ardent. Quan vam anar al funeral feia un dia preciós d'octubre i el sol escalfava. La Isabel s'havia vestit de blau fosc, en canvi jo m'havia posat un vestit beix, que em feia semblar més gran que no pas ella. Has vist, em va dir la Isabel quan tornàvem del cementiri, se n'han anat, saps Mónica, s'han acabat els estius de les granotes, els sopars a Barcel·los, se'ns ha acabat la infantesa, ells ja no hi són, sóc òrfena, i tu també ets una mica òrfena, em penso. De fet, jo també em sentia una mica òrfena. Perquè els pares de la Isabel eren veritables pares, cosa que els meus no han estat mai. El meu pare sempre estava de viatge per la Mercedes-Benz, o per negocis, com deien a casa, i la meva mare tenia les seves amigues i els seus compromisos. Així que em vaig quedar una mica òrfena. Les passejades al riu, la vella casa d'Amarante, els estius de somni: tot s'havia acabat.

Ens vam tornar a trobar a la universitat, però ja no era com abans. Jo m'havia matriculat a clàssiques, la qual cosa equivalia, en la divisió ideològica que hi havia aleshores a

la universitat de Lisboa, a una opció conservadora. I efectivament, els estudiants de clàssiques no es movien per res, no feien mai assemblees, i ni tan sols s'acostaven al menjador, que era el lloc en què més es discutia. La Isabel es va matricular a llengües modernes, i allà sí que hi havia vida. Un professor feia un curs sobre Camus i l'existencialisme, un altre en feia un sobre el surrealisme a Portugal, i fins i tot van venir a llegir els seus textos alguns poetes del gloriós moviment, ja no recordo qui eren, però eren poetes de renom, va ser un èxit, l'aula magna plena, recordo la Isabel, que s'havia convertit en líder i que va presentar els poetes als estudiants, inclús hi havia joves asseguts a terra, i no és que els poetes parlessin directament contra el feixisme, això no estava permès, però els seus poemes eren anticonformistes i segons com revolucionaris, revolucionaris entre cometes, perquè en aquella època tot era entre cometes.

La Isabel va pujar a la tarima amb una bufanda rosa, allò també era un senyal, en aquella època no es podia fer servir el vermell, s'usaven colors afins, així que també era un senyal. Em va resultar estrany tornar a veure la Isabel enfilada a la tarima d'aquella assemblea, parlava amb desimboltura, potser amb una lleugera inflexió de nerviosisme en la veu, va llegir les notes biogràfiques dels poetes i va dir: dos poetes lliures que ens honoren, perquè la poesia lliure avui està proscriu. En aquell moment van esclatar uns aplaudiments estrepitosos, un dels poetes es va posar dret i va llegir un poema surrealista en què s'escarrien els valors burgesos, i l'assemblea semblava embogida, després va pujar l'altre poeta i va llegir un homenatge a García Lorca, assassinat pels feixistes, avui ens pot fer riure, però en aquella època una cosa així era un gran esdeveniment polític, potser vostè ho sap millor que no pas

jo, Portugal era un país oblidat per Europa i desmemoriat d'Europa, estàvem tancats en un carreró sense sortida, una mena de convent obsolet el sagristà del qual era António de Oliveira Salazar. I tot transcorria com en un convent: convencions, costums, rituals, trobades entre joves a casa d'algun d'ells, festetes humils i malenconioses.

De tant en tant la Isabel organitzava a casa seva una sessió de *fado castiço*, em refereixo al fado noble, com vostè sap, encara que també fos una altra de les contradiccions de la Isabel, assemblees amb revolucionaris a la universitat i fados nobles a casa seva, però a mi m'agradaven aquelles reunions, alguna vegada hi anava, recordo que en una ocasió s'hi va presentar Thereza de Noronha, que era un mite per a nosaltres, procedia de la vella noblesa, cantava amb una veu enèrgica fados antics, la Isabel encenia les espelmes d'un canelobre damunt la taula del saló, una sola ampolla de porto per a tots, s'escoltaven amb contrició les paraules de la cantant, la fadista noble duia un xal a les espatlles, i tots estàvem en estat de veneració al voltant de les espelmes i del vi de Porto. Celebràvem un ritual i n'érem ben conscients, mentre el món girava, el món de fora, però en aquelles reunions de casa la Isabel semblava que no ens n'adonéssim.

La Isabel duia uns sueters de mitja de color malva que li feia la seva tata que s'havia quedat a viure amb ella, era una vella senyora que li havia fet de dida de petita, i va ser qui va substituir els seus pares, era originària de la Beira Baixa, conservava encara un fort accent rural tot i que havia viscut molts anys a Lisboa, és ella qui ho sap tot de la Isabel, ella ha estat al seu costat en els anys més difícils, una autèntica dedicació, però potser estic divagant, estic divagant? Bé, tant és, pot anar a preguntar a la tata, per-

què de fet jo no sé gaires coses de la Isabel, en aquest moment només sé el que he sentit a dir. Es va parlar d'aquella història d'amor, però, repeteixo, a la Isabel pràcticament l'havia perduda de vista.

Tinc la impressió que aquella història va significar la seva ruïna, vull dir que va ser l'inici del seu final. Però només parlo perquè ho he sentit a dir. Sembla que va conèixer un jove estranger a la universitat, no sé de quina nacionalitat, em sembla que era andalús, però l'únic que sé del cert és que tenia una beca d'estudis. Els vaig veure alguna vegada junts, perquè eren inseparables, no recordo res més, han passat molts anys. Una vegada vam sopar tots tres a Toni dos Bifes, que era una petita fonda prop del Saldanha molt econòmica, la cuina era modesta però abundant i la Isabel i el seu nòvio hi anaven sempre. Recordo molt bé aquella nit. La Isabel estava molt excitada perquè en una taula veïna hi havia un escriptor important amb tota la redacció de la revista *Almanaque*. La gent de la revista es reunien sovint al Toni dos Bifes. En aquella època la revista era un mite, perquè es reia de tot i de tot-hom, la pàtria i les institucions, els burgesos, les tradicions i els descobriments marítims de què Portugal presumia tant, era una revista temerària que exercia una certa influència entre els joves i els anticonformistes, i la Isabel era jove i volia ser anticonformista. L'escriptor va veure l'estranger i el va saludar, més ben dit, es va alçar i va venir a la nostra taula. Li va donar la mà amb cordialitat. Era baixet i rabassut, d'aspecte pagès, en veure'l no hauries dit mai que era l'escriptor refinat que era, però els escriptors sempre són així, enganyen. Nosaltres estàvem menjant un tall de carn amb un ou ferrat al damunt, que era el plat més barat de la fonda, i l'escriptor ens va preguntar si ens

volíem afegir a la seva taula. De manera que vam traslladar els nostres plats, però la gent de la redacció de l'*Almanaque* ens va oferir una safata d'arròs amb ànec, perquè deien que els joves han d'alimentar-se.

Aleshores l'escriptor i l'estranger es van posar a parlar de Vittorini i del neorealisme italià, la Isabel de tant en tant deia alguna cosa, havia llegit *Uomini e no* i admirava la resistència italiana, sí, ara me'n recordo, el nòvio de la Isabel era espanyol, i tenia tot l'aspecte d'andalús, amb els cabells negríssims i un nas afilat, com el dels gitanos o el dels jueus espanyols. Ell, de les noies portugueses en deia «corconets», i l'escriptor va aprofitar la primera ocasió que va tenir per dur la conversa a Sá-Carneiro, que qualificava els burgesos de corcons, encara més, de lepidòpters. Així que la nit es va acabar amb una conversa sobre la lepidopterologia, i cadascun dels redactors de la revista va trobar una categoria diferent de lepidòpter. Sentir els partits de futbol per la ràdio era lepidòpter, anar a la platja el diumenge era lepidòpter, confessar-se era lepidòpter, sopar en restaurants cars era lepidòpter, escriure un diari era lepidòpter. I així successivament. Va ser la nit de la lepidopterologia. Quan vam sortir la Isabel em va preguntar qui de nosaltres era més lepidòpter. De seguida vaig respondre que jo. Perquè era veritat. Jo era la més burgesa, la més lligada als costums i tradicions. La Isabel ja havia iniciat el seu camí, i s'havia convertit gairebé en una estrangera, no la reconeixia, s'havia convertit en una estrangera fins i tot per a mi, potser no teníem res més a dir-nos.

I de fet no va ser ella qui em va parlar d'aquella història que estava vivint, com ja li he dit vaig sentir alguns rumors que circulaven per la universitat. Em penso que tot eren mentides, sempre hi ha hagut males llengües, però en

aquells anys terribles circulaven amb més crueltat. Sembla que l'estudiant espanyol era amic d'un escriptor polonès, i el va presentar a la Isabel. Es van fer amics. Era una relació a tres bandes, però crec que no va anar més enllà de l'amistat: pícnic a Ericeira, diumenges en transbordador pel Tejo procurant no ser lepidòpters i coses d'aquesta mena. Em penso que la Isabel ho feia justament per no ser lepidòptera, per mostrar-se com la dona lliure que volia ser i que probablement no era, vés a saber. De totes maneres per la universitat va córrer la veu que havia tingut complicacions, sembla. Dic sembla perquè no ho sé del cert, m'ho va dir a cau d'orella una vegada una estudiant que no coneixia gaire, una comunista amb qui la Isabel es veia probablement per no sentir-se lepidòptera, una petita fanàtica i a més a més moralista, com eren els comunistes de l'època, i em va dir: la Isabel està embarassada, sembla, però no se sap si és de l'espanyol o del polonès. I després em va donar a entendre que la Isabel s'havia afiliat al partit comunista, per això ja no se la veia enlloc, feia una vida semiclandestina perquè escrivia a l'*Avante* amb un pseudònim, Magda, em penso, o alguna cosa semblant. Però què pot escriure la Isabel al diari del partit comunista?, vaig preguntar, què pot escriure amb la infància que ha tingut, amb els seus orígens, amb la vida que sempre ha dut? Escriu arengues a la joventut democràtica, em va respondre aquella blada, s'ha convertit en la gran ideòloga del nostre diari, els seus articles són crítiques, invocacions, crides, és molt gran, la teva amiga, però ara té problemes. Aleshores jo ja havia perdut de vista la Isabel.

Qui em duia noves d'ella de tant en tant era aquella comunista que després se'n va anar a Angola a combatre a les files dels moviments d'alliberació i no la vam tornar a

veure més, millor per a ella, no recordo ni tan sols com es deia, es deia Fátima, em penso, i em va dir: saps, la Isabel ha decidit avortar, tothom l'ha abandonada, excepte la seva tata i nosaltres, els seus companys, però la seva tata no sap res d'aquesta història tan lletja. I jo li vaig dir: amiga, ets una mica idiota, la Isabel la conec millor que tu, aquests romanços que m'expliques semblen sortits de la clandestinitat en què vius, la Isabel no té esperit de clandestina, sempre ha fet les coses a la llum del dia, aneu-vos-en a l'infern, tu i el teu partit. A la Isabel no la vaig tornar a veure.

En canvi vaig tornar a veure aquella comunista, una mica després, i em va dir: la Isabel té una depressió, sembla que els seus problemes l'han duta a la depressió, no aconsegueixo parlar amb ella, diuen que se n'ha anat a viure a una petita ciutat del nord, saps com localitzar-la? Li vaig trucar al número d'Amarante i em va contestar la tata, la Isabel no hi era, no sabia on podia ser, després em va dir: Mónica, estimada Mónica, si aconsegueix saber alguna cosa de la Isabel, faci-m'ho saber, estic molt preocupada, volia avisar la policia però m'han telefonat uns amics seus desconeguts i m'han dit que no avisés la policia encara que no torni, sembla que és una qüestió de vida o mort, estic molt angoixada, vull sentir la meva Isabel, no sé on és, ni què fa, em sento morir. Jo també em vaig sentir morir en fer aquella telefonada. Què li havia passat, a la Isabel? On havia anat a parar? Per què no donava senyals de vida? I a més: era veritat la història que m'explicava la comunista? I si era veritat, la Isabel necessitava algú que l'ajudés, que li fes companyia, que li proporcionés paraules de consol. I jo era l'única que podia fer-ho, era la seva autèntica amiga, la que la coneixia de l'època de la infan-

cia, era possible que s'hagués oblidat de tot, de l'amistat, dels estius a Amarante, de les granotes?

De manera que vaig decidir mirar de trobar-la. Em vaig posar en contacte amb un company de la comunista, que aleshores ja havia marxat cap a l'Àfrica. Era un jove net calb, un estudiant que s'examinava per lliure i que no venia mai a classe però que sovintejava el menjador. Realitzava activitats clandestines, era tan evident que em va sorprendre que la policia política encara no l'hagués identificat. Però la policia política, que semblava tan informada, també era estúpida, i no era capaç de controlar la universitat, de manera que el calb els eludia. Em vaig posar al seu darrere i li vaig dir com si parlés sola: sóc una amiga de la Isabel, vull saber què se n'ha fet. Estàvem agafant els plats del self-service per posar-los a la safata i ell no es va immutar, es notava que estava avesat a la clandestinitat, es va dirigir a la dona que servia rere el taulell i li va dir: el bacallà no m'inspira, posi'm aquell lluç a les fines herbes, i després va continuar com si parlés a la cambrera: la Isabel té problemes psicològics, és en un lloc confidencial, no et puc donar el contacte, em sap greu. Vés-te'n a la merda, li vaig contestar agafant el plat. I aquesta va ser l'última vegada que vaig sentir algú parlar de la Isabel. Perquè la setmana següent se'n va publicar l'esquela al *Diário de Notícias*, el diari matinal amb més lectors. Deia: els amics d'Isabel Queiroz do Monte us participen que Déu ha volgut cridar a la seva divina presència la seva dilecta filla Isabel, per la qual serà celebrada la missa del setè dia demà 18 d'abril a l'església de l'Encarnação, a Cascais, a les onze del matí.

L'endemà vaig anar a Cascais. Feia un dia esplèndid. Vaig fer tota la badia a peu i em vaig aturar en un cafè.

Havia arribat amb temps i m'havia d'esperar una mica, la badia era plena de barques de vela a punt per a la regata, vaig recórrer tota la corba del mar, em vaig fumar un cigarret, vaig pensar en la Isabel, em vaig preparar espiritualment i vaig arribar a l'Encarnação, que és una esglésiola des de la qual es domina el panorama més bonic de Cascais. Davant de l'església hi havia un peixater amb un carretó que venia marisc. En vaig comprar una mica i me'l vaig anar menjant asseguda en un banc de pedra, esperant. A tres quarts d'onze em vaig adonar que encara no hi havia ningú. Vaig esperar una estona més acabant-me el marisc i després vaig entrar a l'església. L'Encarnação més que una església és una capella de mariners. Hi ha exvots antics i el púlpit està coronat per una marededéu que un mariner d'una època remota va pintar en un dels seus viatges. Em vaig agenollar en un reclinador i vaig esperar.

A les onze va arribar el capellà acompanyat de dos escolanets i abans de celebrar la missa va aclarir per a mi sola: aquesta és la missa del setè dia per la nostra estimada germana Isabel que Nostre Senyor ha cridat amb Ell. Acabada la missa el vaig anar a trobar a la sagristia. Pare, li vaig dir, sóc una vella amiga de la Isabel, voldria saber com va morir. Em va mirar amb uns grans ulls meravellats i va respondre: jo tampoc no ho sé, només he rebut l'encàrrec de celebrar la missa del setè dia, però no sé com ha mort. I no sap on l'han enterrada, vaig preguntar, i qui són aquests amics seus? No ho sé, va dir, de veritat que no ho sé. Però vostè coneixia la Isabel?, li vaig preguntar. És clar que la coneixia, l'havia coneguda de petita, i últimament s'havia vingut a confessar. I què li va dir?, vaig preguntar. Això no t'ho puc dir, filleta, em va respondre, és secret de confessió. Però vostè sap com va morir i on re-

posa el seu cos?, li vaig preguntar. Es va treure l'estola i em va mirar amb desolació. No ho sé, va respondre, no sé res, m'han dit que és morta i m'ha semblat que devia ser així, m'han telefonat uns companys seus de la universitat i m'han fet arribar un òbol per a la missa del setè dia, però jo no he vist la Isabel morta i no sé on és enterrada, no sé per què m'ho preguntes si els seus amics ho saben, tu no eres amiga seva? Ho sóc, vaig respondre, però últimament es relacionava amb gent que duen una vida poc clara, pare, vostè ja sap com van les coses en aquest país, no he aconseguit saber-ne res.

Vaig sortir davant de la badia de Cascais. Eren les dotze tocases i l'abril espurnejava. Vaig entrar en un restaurant i vaig demanar peix a la brasa. El cambrer em va dur el peix i em va preguntar si volia fer una excursió turística fins a la Boca de l'Infern. Li vaig dir que no m'agradaven les excursions turístiques. De la Isabel no n'he sabut res més. Van córrer veus que s'havia suïcidat, però d'aquelles veus no te'n podies fiar, procedien de persones que a la universitat en sabien tant com jo. El calb va desaparèixer, i la comunista, com ja li he dit, havia marxat a Angola. L'única persona que potser n'hi podria dir alguna cosa, si encara és viva, és la tata, la Brígida Teixeira, n'hi diuen Bi, hauria de viure encara a l'antiga adreça, a la Travessa da Palmeira, el número no el sé, però al carrer tothom l'hi podrà indicar. Repeteixo, si encara és viva. No tinc res més a dir.